
РЕЛІГІЙНА ІСТОРІЯ ТА КУЛЬТУРА

УДК 94(477)

DOI 10.31.65/2520-6966-2020-13i-99-153-165

С. М. Калібовець

кандидат історичних наук,

науковий співробітник Українського інституту національної пам'яті

e-mail: svet_lana84@ukr.net

Музей як феномен соціальної пам'яті

У статті аналізується процес становлення музею як інституту соціальної пам'яті, що має динамічну структуру, здатного виконувати соціальні функції, які обумовлені суспільними потребами на сучасному етапі розвитку. Зазначено, що музей є соціальним інститутом, який виконує певні соціокультурні функції, а вивчення взаємозв'язку музею і соціальної пам'яті – актуальна наукова проблема, яка недостатньо досліджена на даний час. Музей як соціальний інститут організовує і координує діяльність людей по відношенню до минулого, передачі знань про нього, без чого ця діяльність набула би розрізненого, непослідовного характеру. Музей інституціоналізує нормативні моделі, зразки поведінки, які визначають, що в даному суспільстві вважається законним чи очікуваним у відношенні історичного минулого і попередників, формує ставлення до світу символічних об'єктів, які відносяться до минулого. Музей забезпечує символічну присутність минулого в теперішньому, демонструючи реальні цінності різних епох і народів. До того ж музей як соціальний інститут може внести суттєвий вклад у проблему екології, культури через трансляцію цінностей. Музей являє собою цілісну, штучну, цілеспрямовану систему, зародження якої зумовлено суспільними потребами і відповідними соціальними діями, що має на меті збереження соціальної пам'яті. В ході історичного розвитку музей як система набув сталий склад компонентів, виробив структуру їх взаємодій і функцій, конструювався в соціальний інститут, одержав статус науково-дослідного і культурно-освітнього закладу, адаптувався до впливів економічних, політичних, соціальних, духовно-ідеологічних факторів, стає об'єктом держаної політики.

Ключові слова: музей, соціальна пам'ять, соціальний інститут, інституціоналізація.

Постановка проблеми. Сучасний світ наповнений відкриттями і катаклізмами, пов'язаними із крахом ідеалів, зміною ідеологій, трансформацією світоглядів, загостренням глобальних проблем сучасності.

Людина, яка живе в перманентному стані невизначеності і змін, намагається знайти спосіб відчувати себе частиною загалу, визначити своє місце в соціумі, усвідомити своє історичне коріння і доторкнутися до вічних цінностей культури.

В руслі цих тенденцій все частіше лунає думка про необхідність розвитку історичної свідомості як одного із найактуальніших завдань формування особистості сучасної людини. Поняття історичної свідомості потрактовується як "складне духовно-смісловне утворення, яке забезпечує переробку і трансляцію соціокультурної та національної інформації із минулого в теперішнє і майбутнє, оскільки людина живе одночасно в минулому, теперішньому і майбутньому" [1, с. 99]. Об'єднана минулим досвідом, виступає історична пам'ять, яка забезпечує єдність культурно-історичного процесу і його спадковості. Кожне покоління звертається до соціальної пам'яті в її конкретно-образній формі і у формі свідомого, за визначенням К. Юнга, "колективного безсвідомого", сконцентрованого в пам'ятниках матеріальної і духовної культури, в документах і матеріалах різних епох, які зберігаються в архівах, бібліотеках, музеях.

Передумовою та умовою існування і розвитку історичної свідомості є феномен "соціальної пам'яті". Музеї сьогодні розглядаються як інститути соціальної пам'яті, які необхідні для накопичення і розповсюдження інформації про минуле в різних сферах суспільного життя. Музей – це соціокультурний інститут, соціальні функції якого, його внутрішня структура, зв'язки з наукою, культурою, освітою, вихованням визначаються конкретними історичними умовами. Закономірності розвитку музеїв вимагають спеціального наукового дослідження.

Мета статті. Дослідити процес становлення музею як інституту соціальної пам'яті, що має динамічну структуру, здатного виконувати соціальні функції, обумовлені суспільними потребами на сучасному етапі розвитку.

Аналіз джерел. Питання становлення музею як інституту соціальної пам'яті знайшло відображення у працях Є. М. Акуліча [2], Т. Парсонса [5], А. М. Разгона [9], М. Є. Каулена [10], І. І. Леймана [7], П. Бергера [6] та ін.

Виклад основного матеріалу. В сучасній соціологічній літературі поняття "соціальний інститут" одержало широке розповсюдження. Разом з тим поняття "соціальний інститут" не має однозначного визначення, навпаки, в літературі існує багато визначень соціального інституту. Зокрема, в "Кратком словаре по социологии" обґрунтовується розуміння соціального інституту як історично сформованої організації спільної діяльності людей. Власність, державу, сім'ю, науку,

засоби масової інформації, виховання, освіти, право тут віднесено до фундаментальних соціальних інститутів. В іншому "Соціальному довіднику" [2, с. 1] соціальний інститут визначений як форма закріплення і спосіб здійснення діяльності, яка забезпечує стабільне функціонування суспільних відносин за допомогою соціальних норм і санкцій. Як соціальні інститути розглядаються: сім'я, школа, армія, політичні партії, медицина, право, спорт, мораль. На думку Л. А. Седова, в словнику "Сучасна західна соціологія" особливий наголос зроблено на понятті "соціальний інститут", яким позначено стійкий комплекс формальних і неформальних правил, принципів, норм, установок, які регулюють різні сфери людської діяльності, організують їх у систему ролей і статусів, що утворюють соціальну систему.

Поняття "інститут" використовувалось в юриспруденції, а з виникненням соціології як науки термін "інститут" почали використовувати для інституційного аналізу суспільних явищ і процесів. О. Конт і Г. Спенсер [3] розглядали життя суспільства крізь призму особливих форм соціальної організації, які в подальшому одержали назву соціальні інститути. О. Конт назвав такі соціальні інститути, де як її первинні елементи суспільства такі складові: сім'я, держава, церква. Г. Спенсер запропонував для розгляду шість основних груп соціальних інститутів: церковні, професійні, домашні, обрядові, промислові, політичні.

В марксистській методології використовувався термін "соціальний інститут", і її представники аналізували основні соціальні інститути суспільства: сім'ю, державу, громадянське суспільство [4].

В 1920–1950-х роках набув широкого розповсюдження інституційний аналіз, особливо в англо-американській соціології. З'явилися праці, присвячені аналізу соціальних інститутів: Д. Хертзлер ("Соціальні інститути", "Американські соціальні інститути"), Ф. Чепін ("Сучасні американські інститути"), Л. Баллард ("Соціальні інститути"), Г. Барнз ("Соціальні інститути"). У. Гамільтон соціальні інститути трактує як вербальні символи, за допомогою яких описується група соціальних звичаїв, які широко розповсюджені і незмінні [2, с. 2]. У працях Т. Парсонса [5, с. 468], Н. Лумана, Т. Лукмана, П. Бергера [6, с. 49–51, 60] проводився аналіз інститутів і інституціоналізації в її процесуальному, функціональному та історичному вимірах. Важливо наголосити, що вони вибудовують свої моделі інституціоналізації з урахуванням темпорального виміру, а саме від минулого через теперішнє до майбутнього, і такі поняття, як "пам'ять" (у соціологічному розумінні) (Т. Лукман, П. Бергер), "минуле", "історія" (Т. Парсонс, Т. Лукман, П. Бергер, Н. Луман) активно користуються ними, характеризуючи

соціокультурні реальності. Є. А. Островською був здійснений порівняльний аналіз концепцій інституціоналізації і розроблена аналітична схема процесу становлення та закріплення соціальної реальності. Сюди варто долучити працю К. Мангейма, в якій сформульовані ідеї соціології знання, знакові для аналізу впливу соціальних контекстів на зміст музейної діяльності.

Аналізуючи феномени музею і соціальної пам'яті, а також співвідношення: "музей – соціальна пам'ять – суспільство", варто розглянути основні положення. Поняття "інституціоналізація" було введено на початку 1950-х років Т. Парсонсом. Цей термін означає процес виникнення, становлення і розвитку соціальної системи. Концепція інституціоналізації Т. Парсонса об'єднує в рамках єдиної теоретичної моделі "такі поняття", як суспільство, ціннісно-нормативна система, статусно-рольові відносини, інститут, соціальна динаміка і соціальна інтеграція. Запропонована теорія дозволяє прослідкувати динаміку процесу виникнення і становлення соціальної системи на мікро- та макрорівнях. На думку Т. Парсонса, інституціоналізація – це і процес, і структура. Така концепція є одним із теоретичних джерел для створення аналогічних теорій іншими вченими. Для аналізу стосунків "суспільство – музей – соціальна пам'ять" мають важливе значення ідеї про минуле як темпоральний вимір функціонування суспільства (Т. Парсонс, Т. Лукман, П. Бергер), відповідно до яких символічна присутність минулого в теперішньому пов'язана не тільки з намаганням людей до його пізнання, збереження і використання корисного досвіду, але й обумовлена такими об'єктивними обставинами людського існування, як кінечність людського життя, а також притаманне людській свідомості бути завжди упорядкованим у часі. Минулі стани суспільства детермінують його функціонування в теперішньому як на рівні інститутів і колективів, так і у взаємодії індивідів.

У соціологічній літературі до початку 1970-х років ХХ ст. термін "соціальний інститут" практично не вживався. Одним з перших в радянській соціології звернувся І. Лейман, який у праці "Наука як соціальний інститут" визначив соціальний інститут як "об'єднання людей, які виконують специфічні функції в рамках соціальної цілісності і пов'язаних спільною функцією, традиціями, нормами, цінностями; об'єднання, яке має внутрішню структуру, ієрархію і має особливий стійкий характер зв'язків і відносин як внутрішніх, так і зовнішніх" [7, с. 20]. Автор виділяє наступні компоненти соціального інституту: колектив, соціально значуща функція, керівний підрозділ, матеріальні заклади.

Соціальні інститути поділяються на економічні, політичні, соціальні і соціокультурні. Варто зазначити, що музей є соціальним інститутом, який виконує певні соціокультурні функції.

Ще на зламі XIX–XX ст., коли в науці, освіті, мистецтві яскраво позначилось намагання до підведення підсумків, пов'язане з роздумами про майбутнє, було сформульовано вчення про музей, здійснена спроба його цілісного осмислення. Музею в працях М. Ф. Федорова, автора філософської концепції "всеєдності", відведено особливе місце [8]. "Музей є вираженням пам'яті, спільної для всіх людей, як собору всіх живучих, пам'яті, невіддільної від розуму, волі і дії..." В трактуванні Федорова, музей – це своєрідний спосіб об'єднання інтелектуальних, духовних і фізичних зусиль всіх поколінь у боротьбі проти смерті, яка стає по-справжньому незворотною тільки з утратою пам'яті про людину. А пам'ять залишається, позаяк живі речі, які залишила людина, несучи слід особистості, творця, господаря. Вони можуть, на відміну від короткої пам'яті окремої людини, і через віки та країни слугувати нагадуванням, а з розвитком знань про світ, і необхідним елементом фізичного воскресіння. Особливість запропонованої Федоровим інтерпретації полягає в тому, що музей розглядається як прояв культу предків, а презентації тих, хто жив раніше, складають головний зміст і призначення.

У працях А. М. Разгона [9], Д. А. Равікович, М. Є. Каулен [10], А. А. Сундієвої, В. М. Грусмана співвідносність "музей – соціальна пам'ять" розглядається в контексті аналізу суспільного призначення музею. А. М. Разгон охарактеризував властивості музею як науково-дослідний і науково-освітній заклад, що задовольняє суспільні потреби в збереженні і використанні предметів реального світу, як елементів історичної пам'яті, документальних засобів соціальної інформації, естетичних цінностей; як інформаційний і комунікативний заклад, своєрідну семіотичну систему. Такий же підхід реалізований і в словнику "Музейні терміни", де музей трактується як науково-дослідний і культурно-освітній заклад, який відповідно до своїх соціальних функцій здійснює комплектування, облік, збереження, вивчення і популяризацію пам'яток історії, культури і природних об'єктів. А. М. Разгон, роздумуючи про місце музею в суспільстві, доходить до висновку про те, що його призначення полягає в накопиченні інформації і виявленні закономірностей, які відносяться до процесів пізнання і передачі знань (наприклад, історичних) через музейні предмети. Музей, за А. Разгоном, – джерело інформації і соціальний інститут.

Серед зарубіжних авторів варто виділити П. Нора [11], який у своїй теорії колективної пам'яті значне місце відводить аналізу "музей – соціальна пам'ять". Він доводить ідеї про взаємозв'язок процесів соціальної диференціації, які супроводжуються формуванням колективних ідентичностей, і про зміни в змісті діяльності музею.

Аналіз вивченості теми показує, що представлені в працях вітчизняних та зарубіжних авторів концепції, що інтерпретують процес інституціоналізації соціальної реальності, феномен колективної пам'яті, музей як інститут, вивчають у системі різноманітних наукових дисциплін: філософії, соціології, культурології, музеології. Вивчення взаємозв'язку музею і соціальної пам'яті – актуальна наукова проблема, яка недостатньо досліджена на даний час.

Потреба в музейній діяльності займає значне місце в загальній структурі потреб людини. Особливості історичного часу накладають свою специфіку на зміст і форму реалізації потреб. Особливості економічного, політичного, соціального і духовного життя різних країн, народів, соціальних суспільств визначали способи, щоб задовольнити потреби людини до пізнання, систематизації своїх уявлень про світ, устремління до гармонії, краси. Сакральне ставлення до соціальної пам'яті у людини збереглося протягом історії, зафіксовано в музеї. Музей як соціальний інститут організовує і координує діяльність людей по відношенню до минулого, передачі знань про нього, без чого ця діяльність набула би розрізненого, непослідовного характеру.

Музей як один із елементів системи культури здійснює функцію переробки соціокультурного досвіду, творчої переробки історико-культурного досвіду. Музей інституціоналізує нормативні моделі, зразки поведінки, які визначають, що в даному суспільстві вважається законним чи очікуваним у відношенні історичного минулого і попередників, формує ставлення до світу символічних об'єктів, які відносяться до минулого. Музей забезпечує символічну присутність минулого в теперішньому. Категорія соціальної пам'яті не тотожна поняттю "соціокультурний досвід". Соціальна пам'ять є культурною універсалією, вона виникає разом із суспільством, є невід'ємною частиною соціокультурного порядку, виступає суттєвим фактором його інтеграції і стабілізації. Соціальна пам'ять включає аспекти соціокультурного досвіду, які є цінними для певного колективного суб'єкта, затребуваними в теперішньому. Соціальна пам'ять формує історичні зміни суспільства, поєднуючи у смисловій єдності всіх, включаючи предків і сучасників, тих, хто соціалізований в даному суспільстві. Як елемент соціальної реальності, колективна пам'ять є результатом процесу інституціоналізації, яка включає стадії типізації моделей минулої реальності і реалізується в багатьох культурних практиках, однією з яких є музей.

Особливості генези і розвитку музею обумовили специфіку музейних способів інституціоналізації соціальної пам'яті. Характерними формами музейної типізації минулого є наукові концепції діяльності

музею, у тому числі ті, які визначають профіль музею і тематику комплектування; тематико-експозиційні плани, концепції альбомів, путівників, класифікаційні схеми, які використовують при організації обліку і збереження, каталогізації і систематизації колекцій, каталоги. Феномен соціальної пам'яті реалізується у процесі накопичення і передачі знань про минуле. Музей, проводячи постійну роботу з комплектування й експонування колекцій, розповсюджуючи знання про минуле, у тому числі засобами широкого спектру освітніх програм, створює соціальну пам'ять, разом з тим виконуючи притаманний їй комплекс соціальних функцій. Сприяючи відновленню структури суспільства, соціальна пам'ять впливає на її елементи, одним з яких є музей, що трактується як соціальний інститут. З цієї точки зору, сукупність музеїв тієї чи іншої країни можна розглядати як символічне втілення колективної пам'яті даного суспільства. У музеєзнавчих дослідженнях для позначення груп і типів конкретних музеїв, які діють на певній території, використовують поняття "музейна мережа". Таким чином, поява нових, трансформація вже діючих груп, видів, типів музеїв в значній мірі детермінується динамічними процесами, які відбуваються в історичній свідомості і самосвідомості людей, структурі і змісті соціальної пам'яті даного суспільства, яка і є суттєвим фактором структурування і динаміки музейної мережі.

Австрійський вчений Ф. Вайдахер у своїй праці "Загальна музеологія" акцентує увагу на соціальній місії музею, пропонує традиційні та нові підходи у трактуванні музеального феномену, розкриває суспільні передумови діяльності музею тощо. Зокрема, подає визначення музею: "Музеї є виявом відповідного суспільства, у якому вони виникли". Отже, ні вони, ні їхні попередники не є наслідком послідовного розвитку з якогось прамузею так, ніби примітивні ранні форми були передумовою подальшого розвитку пізніших форм. Княжі скарбниці, кабінети з мистецькими та рідкісними предметами, систематично впорядковані колекції XIX ст. та музеї сучасності не залежать один від одного. Вони виникають як ідеї чи образ і щоразу позбавлені упереджень, а саме як реакція на певні колективні потреби [11, с. 63].

У межах інституційних рамок існує простір для розвитку найрізноманітніших концепцій, а їх, на думку Ф. Вайдахера, пояснюють такі приклади:

"Музеї – це набагато більше, ніж просто місця навчання, освіти чи розваг. Сама збиральницька діяльність має політичний, ідеологічний чи естетичний вимір, який не можемо не помічати..."

"Хочемо ми того чи ні, кожне надбання, кожне розміщення об'єкта або твору мистецтва поряд із іншими на тимчасовій виставці чи в музейній експозиції означає, що історію трактують у певний спосіб..."

"Музей мотивує та організовує участь окремих осіб... робить внесок до некогнітивного, ненормативного та, зрештою, до емоційного орієнтування окремих осіб та колективів... Його мистецтво, як просвітницької інституції, поширювати знання полягає в тому, щоб мотивувати та організувати участь індивідів... У такому розумінні музеї – це інструменти творення особистої та суспільної ідентичностей".

Така різнобарвна картина уявлень про музей віддзеркалена, хоча значно вужче, у його інших визначеннях. Їх усіх об'єднує те, що вони містять поняття інституції як необхідної передумови:

"... інституція для зберігання об'єктів та пояснення цих об'єктів через дослідження та експонування";

"... інституція, щоб зберігати ті об'єкти, які найкраще ілюструють феномени природи та витворів людини, а також використовувати їх для поглиблення знань та для культури й просвітництва людей";

"... будь-яка перманентна установа, яка за допомогою різних засобів та зокрема через експонування предметів та об'єктів природи, що мають культурну вартість, покликана для їх збереження, вивчення та їх звеличення задля задоволення та повчання громадськості";

"... інститут, у якому в природний спосіб використовуються та реалізуються специфічні відносини між людиною та дійсністю. Таке ставлення до дійсності складається з цілеспрямованого та системного збирання та збереження відібраних неживих, матеріальних, рухомих речових свідчень разом з їх різнобічним науковим, культурним та виховним використанням, яке документує розвиток природи та суспільства" [11, с. 244].

Дослідження музею як соціального інституту передбачає розгляд його як соціальної системи з використанням методу системного аналізу. У міру розвитку музею склалися його певні соціальні функції. Їх становлення, актуалізація чи зміна детермінувалися конкретними, історично обумовленими потребами. Так, функція охорони цінностей іманентна будь-якому власнику, в усі часи, а функція науково-дослідна склалася в результаті потреб у систематизації численних матеріалів, які потрапляли в музеї завдяки експедиційній діяльності. Науково-освітня функція музею виникла у відповідь на суспільну потребу освіти, внаслідок демократизації суспільства. Тому усвідомлення виникнення музейної справи дає нам підстави розглядати музей як соціальну систему, яка має свою функцію, динаміку, будову.

Важливо зазначити, що спільні характеристики визначають місце музею в різноманітні існуючих систем. Музей як усяка цілісна система складається із частин, компонентів і елементів, які проявляють себе лише через взаємодію з іншими частинами системи.

В структурному відношенні музей – це соціальна система, її головним компонентом є персонал, співробітники музею. Саме від кваліфікації співробітників, їх творчої активності, організованості залежить ефективність функціонування всіх компонентів. Властиві структурам усіх соціальних систем зв'язки – координація і субординація – яскраво виражені у стосунках персоналу.

Соціальне середовище, в якому діє музей, впливаючи на ті чи інші його компоненти, обов'язково викликає певні реакції, не дозволяючи залишатися йому в незмінному стані. Найбільш суттєвими зовнішніми факторами, які впливають на музей, є економічні, політичні, соціальні, духовні, ідеологічні підсистеми суспільства.

Музей як найдавніший інститут культури виконує також синтезуючу функцію. У ньому перетинаються різні види мистецтв, існування та взаємодія яких дозволяє розуміти суть людської діяльності. Музей допомагає самовираженню, пізнанню світу, власного місця у ньому. Він втілює ідею спадкоємності, передачі традицій і звичаїв.

В сучасних умовах суспільства соціальні контексти являють собою складну диференційовану структуру, тому виявлення усього різноманіття типів музеїв можна здійснити лише гіпотетично. Які ж соціальні фактори впливають на формування змістових аспектів роботи музеїв? Відповідно до соціологічного підходу, їх вплив проявляється в ідеологізації змісту роботи музею. Варто визначитися з поняттям "ідеологія". За Т. Парсонсом [13, с. 253], це система ідей, спрямованих на оціночну інтеграцію колективу, що досягається через інтерпретацію емпіричної природи колективу і ситуації, в якій той опинився, процесів, що привели до неї, мети, на яку орієнтований колектив, їх співвідносність з майбутніми подіями. Відповідно до цієї вихідної позиції, суть ідеологічного впливу соціального контексту на зміст музейної роботи полягає в тому, що інтереси групи стають переважаючим критерієм відбору тем, підходів у визначенні минулого. Найбільш ідеологізованими є музеї, діяльність яких безпосередньо пов'язана з певними соціальними групами, представники яких контролюють їх діяльність і виступають індивідуальними чи колективними суб'єктами (власники, засновники, органи влади в авторитарних державах). Такого роду музеї репрезентують минуле, виходячи із певних інтересів, задаючи ті чи інші стратегії його бачення. Знання, яке накопичується і передається ними, може бути дуже точним, коли в інтересах групи є соціально значущим згадувати і репрезентувати подію так, як вона була пережита, а може представляти викривлену чи навіть неправдиву інформацію, тобто свідчення про те, чого не було в дійсності, вигадані факти. Таке знання в контексті теорії колективної

пам'ять називається "міфом". Це розуміють як історію, яку розповідають для того, щоб зрозуміти своє місце у світі, як істина вищого порядку, яка не просто відповідає дійсності, але й претендує на першість і є формуючою силою.

Кожна держава вибудовує власну "політику пам'яті", щоб забезпечити передачу інформації між поколіннями й задля вироблення імунітету проти повторення травматичного досвіду. Музей, як відомо, місце зустрічі минулого, теперішнього і майбутнього. Цілісність людського роду необхідно усвідомити і передати іншим поколінням. Саме це завдання – відбору, збереження і передачі найбільш вартісних цінностей культури і виконує музей, який є своєрідним центром людського життя, певним чином музей структурує культурний простір. У кінці ХХ – на початку ХХІ ст., коли музей знову, як і в процесі свого зародження, набув характеру багатофункціонального закладу, усвідомлення його соціальної ролі стало особливо актуальним.

Соціолог Е. Тоффлер, засновник теорії хвиль розвитку цивілізації, зазначив, що: "Всі види пам'яті можна поділити на пам'ять суто індивідуальну чи приватну, недоступну для інших, і пам'ять загальну, відкриту для спільного доступу, тобто соціальну. Приватна пам'ять, що не розділена з іншими, помирає разом з людиною. Соціальна ж пам'ять продовжує своє існування. Наша властивість зберігати і відшукувати інформацію в загальній пам'яті – ось секрет успішного еволюційного розвитку людського виду. І тому все, що суттєвим чином суперечить тому, як ми створюємо, накопичуємо чи користуємося соціальною пам'яттю, впливає на витоки долі" [14, с. 13].

Музей, так само як і театр чи архів – "машина часу", яка може продемонструвати не віртуальні, а реальні цінності різних епох і народів. Музей – зберігає, передає й інтерпретує об'єктивну інформацію і реальні артефакти, місце спілкування з різноманітними відвідувачами. Проблема формування цінностей, толерантності актуальна для всіх демократичних країн, але переважно для мультикультурних спільнот. А позаяк вона стає суспільно значущою, музей як соціальний інститут включається в її рішення. У цьому зв'язку набуває великого значення проблема вдосконалення каналів комунікації, якими є технології музейної комунікації і нові технічні можливості. Музей як соціальний інститут може внести суттєвий вклад в проблему екології, культури через трансляцію цінностей. Мета виховання толерантності в музеї полягає в утвердженні цінності людської гідності через залучення до культурного спадку, яким володіє музей.

Висновки. Музей являє собою цілісну, штучну, цілеспрямовану систему, зародження якої зумовлено суспільними потребами і

відповідними соціальними діями, що мають на меті збереження соціальної пам'яті. В ході історичного розвитку музей як система набув сталий склад компонентів, виробив структуру їх взаємодій і функцій, конструювався в соціальний інститут, одержав статус науково-дослідного і культурно-освітнього закладу, адаптувався до впливів економічних, політичних, соціальних, духовно-ідеологічних факторів, став об'єктом державної політики.

Література

1. Российская цивилизация: этнокультурные и духовные аспекты: энциклопедический словарь / А. Л. Андреев и др.; Российский независимый ин-т социальных и национальных проблем, Исследовательский центр "Религия в современном обществе". Москва: Республика, 2001. 543 с.
2. Акулич Е. М. Музей как социальный институт. *Социологические исследования*, 2004. № 10. URL: http://www.isras.ru/socis_2004_10.html (дата звернення: 6.09.2019).
3. Западноевропейская социология XIX века: О. Конт, Д. С. Милль, Г. Спенсер: учеб. пособие для студентов вузов, обучающихся по направлению и спец. "Социология" / сост. В. П. Трошкина; под общ. ред. В. И. Добренькова. Москва: Междунар. ун-т бизнеса и упр., 1996. 346 с.
4. Маркс К. П. В. Аннкову, 28 декабря 1846 г. Соч. Изд. 2-е. Т. 27. 511 с.; Маркс К. К критике гегелевской философии права. Соч. Изд. 2-е. Т. 27. 511 с.
5. Парсонс Т. Система координат действия и общая теория действия: культура, личность и место социальных систем / пер. Г. Беляевой. *Американская социологическая мысль: Тексты* / под ред. В. И. Добренькова. Москва: Изд-во МГУ, 1994. 536 с.
6. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности: трактат по социологии знания / пер. Е. Руткевич. Москва: МЕДИУМ Academia-Центр, 1995. 322 с.
7. Лейман I. I. Наука как социальный институт. Ленинград, 1971. 179 с.
8. Федоров Н. Ф. "Музей, его смысл и назначение", "Поучительный памятник (музей)". *Собрание сочинений*: в 4 т. Москва: Изд. группа "Прогресс", 1995–1999.
9. Разгон А. М. Научное описание музейных предметов. Москва, 1954. 52 с.
10. Музейное дело России / Е. А. Воронцова и др.; Акад. переподгот. работников искусства, культуры и туризма, Рос. ин-т культурологии МК РФ. Москва [ВК], 2003. 615 с.
11. Нора П., Озуф М., Ж. де Пьюимеж. Франция-память. М. Винок / пер. с фр. Д. Хапаевой; науч. конс. пер. Н. Копосов. Санкт-Петербург, 1999. 328 с.
12. Вайдахер Ф. Загальна музеологія: посіб. / перекл. з нім. В. Лозинський, О. Лянг, Х. Назаркевич. Львів: Літопис, 2005. 632 с.
13. Герасименко Е. Музей и память в свете концепций институционализации. *Вестник СГУТи КД*. 2012. № 1 (19). С. 251–260.
14. Трошин Т. М. Современный интерактивный музей как пространство толерантности. Екатеринбург, 2008. 75 с.

References

1. Rossiyskaia tsyvylyzatsiya: Étnokulturnyye y dukhovnyye aspekty (2001) [Russian Civilization: Ethnocultural and Spiritual Aspects] [Tekst]: éntsiklopedychesky slovar A. L. Andreev y dr. (2001); Rossiyskiy nezavysymyy yn-t sotsyalnykh y natsyonalnykh problem, Yssledovatel'skiy tsentr "Relyhiya y sovremennom obshchestve". M. Respublyka. 543 s. [in Russian].
2. Akulych, E. M. (2004). *Muzei kak sotsyalnii ynstytut* [Museum as a social institute]. *Sotsyolohycheskye yssledovaniya*. № 10. URL: http://www.isras.ru/socis_2004_10.html (Last accessed 06.09.2019) [in Russian].
3. Zapadno-evropeyskaia sotsyolohiya XIX veka: O. Kont, D. S. Myll, H. Spenser (1996). [19th Century West European Sociology: O. Comte, D. S. Mill, G. Spencer] Ucheb. posobye dlia studentov vuzov, obuchaiushchyhsia po napravleniyu y spets. "Sotsyolohiya" / Sost. V. P. Troshkyna; Pod obshch. red. V. Y. Dobrenkova. Moskva: Mezhdunar. Un-t Byznesa y Upr. 346 s. [in Russian].
4. Marks K. P. V. Annkovu, 28 dekabria 1846 h. [Marx K. P. V. Annkov, December 28, 1846]. *Soch. Yzd. 2–e*, T. 27. 511 s.; Marks K. K krytyke hehelevskoi fylosofyy prava *Soch. Yzd. 2–e.*, T. 27. 511 s. [in Russian].
5. Parsons, T. (1994) *Systema koordynat deistviya y obshchaia teoriya deistviya: kultura, lychnost y mesto sotsyalnykh system* [Parsons T. Coordinate system of action and general theory of action: culture, personality and place of social systems]. *Perevod H. Beliaevoi. Amerykanskaia sotsyolohycheskaia mysli: Teksty / Pod. Red. V. Y. Dobrenkova.* – M.: Yzd-vo MHU, 536 s. [in Russian].
6. Berher P., Lukman T. (1995). *Sotsyalnoe konstruyrovanye realnosti : Traktat po sotsyolohyy znaniya* [Berger Peter. The Social Construction of Reality: A Treatise on the Sociology of Knowledge]. /Per. Rutkevych E., Moskva: MEDYUM Academia-Tsentr. 322 s. [in Russian].
7. Leiman, I. I. (1971) *Nauka kak sotsyalnii ynstytut* [Leiman I. I. Science as a social institution]. L. 179 s. [in Russian].
8. Fedorov N. F. "Muzei, eho smysl y naznacheniye", "Pouchytelnyy pamiatnyk (muzei)" (1995–1999) [Fedorov N. F. "Museum, its meaning and purpose", "Instructive monument (museum)". *Sobranie sochynenyi: v 4-kh t. M. Yzd. hruppa "Prohress"*. [in Russian].
9. Razghon, A. M. (1954) *Nauchnoe opysaniye muzeinykh predmetov* [Razghon A. M. Scientific Description of Museum Objects]. M. 52 s. [in Russian].
10. *Muzeinoe delo. Rossyy Vorontsova E. A. y dr (2003)* [Museum business of Russia. Vorontsova E. A. and etc]. Akad. perepodhot. rabotnykov ykusstva, kul'tury y turizma, Ros. yn-t kulturolohyy MK RF. M. [VK]. 615 s. [in Russian].
11. Nora P., Ozuf M., Zh. de Piuymezh. *Frantsiya-pamiat (1999)* [Nora P. France-memory] Per. s fr. D. Khapaevoi; Nauch. kons. Per. N. Koposov. SPb.: S.-Peterb. Un-ta. 328 s.
12. Vaidakher, F. (2005). *Zahalna muzeolohiia x* [Vaydacher F. Zagalna museology]: posibnyk Perekl. z nim. V. Lozynskyy, O. Lianh, Kh. Nazarkevych. Lviv: "Litopys". 632 s.
13. Herasymenko, E. (2012). *Muzei y pamiat v svete kontseptsyy ynstytutsyonalizatsyy* [Gerasimenko E. Museum and memory in the light of institutionalization concepts]. *Vesnyk SHUTy KD. № 1(19)*. S. 251–260.

14. Troshyn, T. M. (2008) "Sovremennyye ynteraktyvnyye muzei kak prostranstvo tolerantnosti". [Troshin T. M. A modern interactive museum as a space of tolerance]. Ekaterynburh. 75 s.

S. M. Kalibovets

Candidate of Historical Sciences,
Ukrainian Institute of National Memory
e-mail: svet_lana84@ukr.net

Museum as a phenomenon of social memory

The article analyzes the process of formation of the museum as an institution of social memory, which has a dynamic structure capable of performing social functions that are determined by social needs at the present stage of development. It is noted that the museum is a social institution that performs certain socio-cultural functions, and the study of the relationship between the museum and social memory is a topical scientific problem that is insufficiently studied at present. The museum as a social institution organizes and coordinates the activities of people in relation to the past, the transfer of knowledge about it, without which this activity would have become disparate, inconsistent. The museum institutionalizes normative models, patterns of behavior that determine what is considered legitimate or expected in a given society in relation to the historical past and predecessors, forms an attitude to the world of symbolic objects that belong to the past. The museum provides a symbolic presence of the past in the present, demonstrating the real values of different eras and peoples. In addition, the museum as a social institution can make a significant contribution to the problem of ecology, culture through the translation of values. The museum is a holistic, artificial, purposeful system, the origin of which is due to social needs and relevant social actions aimed at preserving social memory. In the course of historical development the museum, as a system, acquired a stable composition of components, developed the structure of their interactions and functions, was constructed into a social institute, received the status of research and cultural-educational institution, adapted to the influences of economic, political, social, spiritual and ideological factors., became the object of state policy.

Key words: museum, social memory, social institute, institutionalization.